

**ОХОРОНА ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я
ДОВКІЛЛЯ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ НА МІЖНАРОДНОМУ
ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ**

УДК 343.4

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-11.03>

ІРИНА ДРОБУШ

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія», Україна
ORCID: 0000-0002-0006-8676*

МИХАЙЛО КОЛОС

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка
Національного університету «Острозька академія», Україна
ORCID: 0009-0002-2357-8406*

Анотація. Стаття присвячена кримінально-правовому захисту права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Розглянуто міжнародні та національні механізми правового регулювання у цій сфері, зокрема екологічні стандарти та принципи, такі як «забруднювач платить» та принцип обережності. Автори аналізують кримінально-правові аспекти відповідальності за екологічні правопорушення, а також проблеми правозастосування в Україні. Особливу увагу приділяється ролі прокуратури у розслідуванні екологічних злочинів, зокрема в контексті збройної агресії РФ. Запропоновано напрями вдосконалення законодавства та правозастосовної практики для посилення кримінально-правового захисту довкілля.

Ключові слова: право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, безпечне довкілля, оточуюче середовище, кримінальне право, кримінальний процес, прокуратура.

**PROTECTION OF THE RIGHT TO A SAFE ENVIRONMENT
FOR LIFE AND HEALTH BY MEANS OF CRIMINAL
LAW: ISSUES OF THEORY AND PRACTICE AT THE
INTERNATIONAL AND NATIONAL LEVELS**

UDC 343.4

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-11.03>

IRYNA DROBUSH

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of State and Legal Disciplines
National University of Ostroh Academy, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0006-8676*

MYKHAILO KOLOS

Doctor of Law, Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of Criminal Law Disciplines
of the Vasyl Popelushko School of Law*

National University of Ostroh Academy, Ukraine

ORCID: 0009-0002-2357-8406

Abstract. The article is devoted to the criminal law protection of the human right to a safe environment for life and health. The author examines international and national mechanisms of legal regulation in this area, including environmental standards and principles such as «polluter pays» and the precautionary principle. The authors analyze the criminal law aspects of liability for environmental offenses, as well as the problems of law enforcement in Ukraine. Particular attention is paid to the role of the prosecutor's office in the investigation of environmental crimes, in particular in the context of Russia's armed aggression. The author suggests areas for improvement of legislation and law enforcement practice to strengthen criminal legal protection of the environment.

Key words: right to a safe environment for life and health, safe environment, environment, criminal law, criminal procedure, prosecution

Охорона довкілля є одним із пріоритетних напрямів державної політики в Україні. Право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля є фундаментальним та гарантованим в ст. 50 Конституції України. Кримінальний кодекс України серед своїх завдань включає охорону довкілля (ст. 1 КК України). Зокрема, у 2020 році Національна поліція України виявила майже 4500 кримінальних правопорушень проти довкілля [1]. Оскільки за даними Офісу Генерального прокурора у 2020 році в Україні було зареєстровано 565176 кримінальних правопорушень, то відповідно екологічні кримінальні правопорушення склали приблизно 0,8% від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. У 2022 році Державне бюро розслідувань здійснювало досудове розслідування у 641 кримінальному провадженні за фактами правопорушень проти довкілля, що становило приблизно 0,32% від загальної кількості зареєстрованих правопорушень того року (198956) [2]. Загалом, частка екологічних кримінальних правопорушень у структурі загальної злочинності в Україні є досить незначною, проте їхній вплив на довкілля та суспільство є істотним, адже забруднене довкілля може довго відновлювати свій звичайний стан. У той же час це є середовище, в якому живемо ми, в якому функціонують інші біологічні істоти. Саме тому питання ефективності кримінально-правових механізмів захисту довкілля має особливу актуальність.

Метою даного дослідження є аналіз теоретичних і практичних аспектів кримінально-правового захисту права на безпечне довкілля, оцінка сучасного стану правозастосування у цій сфері, розробка пропозицій щодо поліпшення законодавства та правозастосовної практики.

Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема порівняльно-правовий, формально-юридичний, системний аналіз та інші.

Право людини на безпечне довкілля є складовою екологічних прав і передбачає можливість кожної особи жити в умовах, що не становлять загрози для здоров'я та життя. Це право включає: гарантії чистого повітря, води, ґрунту; вплив на прийняття рішень, що є значимими для екологічної ситуації; доступ до інформації про стан довкілля; ефективні правові механізми захисту у разі порушення екологічних прав.

На міжнародному рівні захист довкілля регулюється численними договорами, конвенціями та угодами, які встановлюють загальні принципи екологічної безпеки та способи їх впровадження на національному рівні. Важливою особливістю цих актів є те, що вони визначають не лише екологічні права людини, але й правові механізми покарання за їх порушення.

До ключових міжнародних стандартів охорони довкілля належить, зокрема, принцип сталого розвитку (Sustainable Development), визначений на Конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 році як «розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [3]. На зустрічі міністрів, відповідальних за навколишнє середовище в країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку в листопаді 1974 року було уточнено сферу застосування принципу «забруднювач платить» (Polluter Pays Principle), який

встановлює відповідальність суб'єктів, які проводять діяльність, що становить екологічну загрозу [4]. Принцип «забруднювач платить» не є принципом компенсації шкоди, завданої забрудненням. Він також не означає, що забруднювач повинен просто оплачувати вартість заходів із запобігання забрудненню. Принцип «забруднювач платить» означає, що на забруднювача має бути покладена вартість будь-яких заходів із запобігання та контролю забруднення, визначених державними органами, незалежно від того, чи це превентивні заходи, чи заходи з відновлення, чи комбінація обох. Якщо країна вирішує, що, окрім витрат на контроль за забрудненням, забруднювачі повинні компенсувати шкоду, яка може виникнути внаслідок залишкового забруднення (коли заходи, вжиті державними органами, не передбачають повної заборони на забруднення), забруднювачі повинні компенсувати шкоду, яка може виникнути внаслідок залишкового забруднення.

Також варто згадати за принцип обережності (Precautionary Principle) – це підхід до управління ризиками, згідно з яким, якщо існує ймовірність того, що певна політика або дія може завдати шкоди населенню або навколишньому середовищу, і якщо досі немає наукової згоди з цього питання, то таку політику або дію не слід здійснювати. Однак, політика або дія може бути переглянута, коли з'явиться більше наукової інформації. Цей принцип викладений у статті 191 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU) [5].

Так звана Орхуська Конвенція – Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля – один із найважливіших міжнародних документів у сфері екології. Він закріплює три основні права громадян у цій сфері: право на доступ до екологічної інформації, право на участь громадськості у процесах формування документів та політик, пов'язаних з навколишнім середовищем, право у випадках вчинених екологічних порушень на доступ до процедури розгляду прийнятого рішення в суді або іншому незалежному та неупередженому органі, заснованому згідно зі законом [6]. Україна ратифікувала Орхуську конвенцію у 1999 році, що зобов'язало державу забезпечувати відкритість екологічної інформації та створювати ефективні механізми судового захисту прав, що стосуються взаємодії з навколишнім середовищем.

За Базельською конвенцією про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів (1989) передбачено суворі правила щодо переміщення відходів, які становлять небезпеку, між країнами та встановлено кримінальну відповідальність за незаконне ввезення токсичних речовин. Україна приєдналася до Конвенції у 1999 році, проте проблема нелегального ввезення відходів залишається актуальною. В КК України стаття 268 передбачає відповідальність за незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини. У неї законодавець включив одразу два самостійні склади кримінальних правопорушень – переміщення відходів або вторинної сировини на територію України чи транзитом через її межі без відповідного дозволу, а також ввезення або транзит небезпечних відходів, ввезення яких заборонено. Проте сама стаття знаходиться не в розділі VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля», а в розділі IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки». Тобто, законодавець вважає, що родовим об'єктом тут є саме громадська безпека, а шкода довкіллю не є основним безпосереднім об'єктом вчинюваного діяння, з чим складно погодитися.

У 1998 році Радою Європи ухвалена Конвенція про захист довкілля за допомогою кримінального права (ETS No. 172), спрямована на зміцнення охорони довкілля через запровадження ефективних кримінальних санкцій за порушення екологічних норм. Конвенція зобов'язує держави-учасниці запровадити кримінальну відповідальність за дії, які завдають серйозної шкоди довкіллю, зокрема: забруднення повітря, води чи ґрунту небезпечними речовинами; порушення встановлених правил поводження з небезпечними відходами; перевищення екологічних норм у промисловому виробництві; знищення природних середовищ існування видів флори і фауни, що перебувають під охороною. Конвенція передбачає застосування ефективних, пропорційних і стримувальних кримінальних покарань, включно з позбавленням волі та великими штрафами. Документ зобов'язує держави-учасниці запровадити відповідальність компаній за екологічні злочини, якщо вони скоєні на користь або від імені юридичних осіб. Конвенція також передбачає міжнародну співпрацю у сфері розслідування та переслідування екологічних злочинів, обмін інформацією та взаємну правову допомогу. [7] Положення Конвенції вплинули на розвиток екологічного кримінального права в Європі, зокрема через Директиву ЄС 2008/99/ЄС «Про охорону довкілля за допомогою кримінального права».

Україна поступово адаптує своє екологічне законодавство до міжнародних стандартів, зокрема через прийняття Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» (2017), який запроваджує європейські механізми оцінки екологічних ризиків. У 2019 році було затверджено «Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», враховуючи пріоритетність збереження довкілля в умовах процесів глобалізації та суспільних трансформацій. Серед головних причин екологічних проблем в Україні визначено неналежний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та відсутність гарантії невідворотності покарання за його порушення. Зокрема, зазначено, що ключовими напрямками раціонального використання надр України мають стати впровадження ресурсозберігаючих технологій, повноцінна оцінка впливу на довкілля, обов'язкова рекультивация та забезпечення невідворотності відповідальності за порушення екологічних норм [8]. До основних засад державної екологічної політики віднесено, зокрема, гарантування невідворотності відповідальності за порушення природоохоронного законодавства, а також обов'язок органів виконавчої влади та місцевого самоврядування забезпечувати доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації. Ціль 5 Стратегії («Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління») також включила завдання зміцнення відповідальності за екологічну шкоду відповідно до міжнародних зобов'язань нашої держави.

З 2001 року розділ VIII Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти довкілля» змінювався 55 раз, п'ятнадцятьма різними Законами України, більшість яких якраз і передбачила посилення кримінальної відповідальності за суспільно-небезпечні діяння проти довкілля.

Екологічні кримінальні правопорушення – це суспільно небезпечні діяння, передбачені КК України, що порушують екологічну безпеку, завдають шкоди навколишньому середовищу та загрожують життю і здоров'ю людей. Щоправда, є думка, що термін «екологічні злочини» для позначення таких кримінально-караних діянь є некоректним, адже екологічне – це позитивне, а злочин – негативне за змістом поняття. І в англійських державах досить рідко згадується термін «екологічний злочин» (*ecological crime*), а натомість вживається поняття «злочин проти довкілля» (*environmental crime*) [9, с. 35]. Проте в межах даної статті пропонується розглядати ці поняття як синонімічні. В контексті кримінально-правової охорони у законодавстві України термін «довкілля» означає «будь-які зовнішні умови існування людини, тобто сукупність не лише природних, а і неприродних (створених людиною) об'єктів, що спричиняють екологічні впливи антропогенного, техногенного тощо характеру» [10, с. 632].

У Висновку Консультативної ради європейських прокурорів (КРЕП) № 17 (2022) про роль прокуратури в охороні довкілля зазначено наступне: «щоб не залишити без захисту жоден об'єкт, який повинен охоплюватись поняттям «довкілля», держави-члени повинні віддавати перевагу широкому та комплексному підходу, наскільки це можливо, водночас визначаючи термін «довкілля» відповідно до чинних національних і міжнародних законодавчих баз щодо цього питання» [11].

Ключові особливості екологічних злочинів включають об'єкт кримінального правопорушення – природне середовище та екологічна безпека населення. Родовий об'єкт тут можна розкрити як відносини суспільної взаємодії, що стосуються забезпечення конституційного права громадян на здорове довкілля, а також охорони, використання та відновлення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й ліквідації шкідливого впливу людської діяльності на природу, збереження генетичних запасів живої природи, ландшафтів, природних комплексів, унікальних територій та об'єктів, що мають історичну та культурну цінність. Більшість статей розділу VIII Особливої частини КК України містять бланкетні диспозиції, що зумовлює необхідність звертатись до того чи іншого спеціалізованого акту у сфері охорони довкілля. Усі суспільно-небезпечні наслідки кримінальних правопорушень проти довкілля деякі вчені пропонують поділити таким чином: «1) за формою об'єктивного відображення у нормі КК: а) реальне настання шкоди; б) загроза її настання; 2) за характером впливу на об'єкт злочину: а) погіршення якості довкілля; б) шкода у вигляді втрати компонента довкілля, природного об'єкта: повної втрати, часткової втрати; і повної, і часткової втрати; в) спричинення смерті або шкоди здоров'ю людини; 3) за змістом суспільних відносин, благ і цінностей: а) екологічна шкода; б) фізична шкода; в) економічна (майнова) шкода» [12, с. 4, 14–15]. Причинний зв'язок між діянням і негативними екологічними наслідками часто складно довести, що ускладнює притягнення винних до відповідальності. Шкода від злочину може бути відстроченою – негативні наслідки можуть проявитися через роки після вчинення правопорушення. Наприклад, у п. 57 Висновку Консультативної ради європейських

прокурорів (КРЕП) № 17 (2022) про роль прокуратури в охороні довкілля підкреслюється, що слід також мати на увазі, що наслідки порушень екологічних норм можуть виявлятися через багато років після їх вчинення, причому ці наслідки можуть бути тривалими та мати постійний характер [11]. Суб'єктивна сторона екологічних кримінальних правопорушень може включати як умисел, так і необережність, не виключається також подвійна форма вини – з різним ставленням суб'єкта до діяння та наслідків.

Залежно від об'єкта посягання екологічні кримінальні правопорушення можна розділити на кілька груп: 1) кримінальні правопорушення, що загрожують екологічній безпеці в цілому (наприклад, передбачені ст.ст. 236, 238, 253 КК України), 2) кримінальні правопорушення, пов'язані з забрудненням довкілля (наприклад, передбачені ст.ст. 239, 241, 243 КК України), 3) кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним використанням природних ресурсів (зокрема, передбачені ст.ст. 240, 240-1, 246, 248, 249 КК України).

Незважаючи на широкий перелік екологічних кримінальних правопорушень у КК України, існує низка проблем, що ускладнюють їх ефективне застосування. Найважливіша – це складність доведення екологічного злочину – потрібно підтвердити причинно-наслідковий зв'язок між діянням і екологічною шкодою, що вдається часто не завжди. Також можна згадати про низьку ефективність правоохоронних органів – екологічні кримінальні правопорушення часто не розслідуються належним чином через корупцію або недостатню увагу з боку слідчих. Можна виокремити проблеми з кваліфікацією злочинів – багато порушень оформлюються як адміністративні, що дозволяє правопорушникам уникати суворішого покарання. Також варто зауважити недостатність превентивних заходів – екологічна політика зосереджена більше на боротьбі з наслідками, ніж на запобіганні кримінальних правопорушень.

У забезпеченні охорони права на безпечне для життя і здоров'я довкілля засобами кримінального права ключову роль відіграє прокуратура, виконуючи низку важливих функцій. Спеціалізована екологічна прокуратура здійснює свою діяльність у наступних формах: представництва інтересів держави в суді, процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення, і окремо можна підкреслити – у кримінальних провадженнях у сфері охорони навколишнього природного середовища, пов'язаних зі збройною агресією російської федерації [13]. Прокурори здійснюють нагляд за розслідуванням кримінальних проваджень щодо злочинів, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України. Основні аспекти процесуального керівництва: забезпечення належного збору доказів, сприяння у призначенні експертиз (екологічної, хімічної, біологічної тощо), контроль за дотриманням прав потерпілих (наприклад, громадських екологічних організацій).

Прокурори представляють інтереси держави у судових процесах щодо екологічних кримінальних правопорушень, домагаючись справедливого покарання для винних осіб. Вони також можуть ініціювати конфіскацію майна, отриманого злочинним шляхом, та домагатися компенсації завданої шкоди довкіллю. Прокуратура може взаємодіяти з міжнародними структурами (ООН, ЄС, Гаазький міжнародний кримінальний суд) у розслідуванні екологічних кримінальних правопорушень, особливо в умовах війни та екологічних катастроф, спричинених агресією РФ.

Однак все ще залишаються проблеми, зокрема, недостатній рівень реалізації екологічних норм на практиці, брак ефективного контролю за виконанням екологічного законодавства, низький рівень екологічної свідомості громадян і бізнесу. До цього до шкода довкіллю від російської агресії проти України – це справжня екологічна катастрофа, наслідки якої відчуватимуться десятиліттями. Відбувається знищення екосистем – ліси та степи вигорають через обстріли й вибухи, уражені природні заповідники: зокрема, біосферний заповідник «Асканія-Нова», Національний парк «Святі Гори», Чорнобильська зона. Руйнування Каховської ГЕС спричинило екологічну катастрофу: змінилася екосистема Дніпра, загинула риба, заболочуються території. Снаряди, ракети та міни містять важкі метали та отруйні речовини, які залишаються в ґрунті. У зоні бойових дій зафіксовано масову загибель червонокнижних видів.

Україна вже ініціювала визнання дій Росії як екоциду [14]. За інформацією Офісу Генпрокурора України (відповідно до даних на липень 2024 року), прокурори спеціалізованих екологічних прокуратур здійснювали процесуальне керівництво у 209 кримінальних провадженнях, щодо 367 епізодів про злочини у сфері охорони навколишнього природного середовища, пов'язаних зі збройною агресією РФ. Орієнтовна сума збитків у цих провадженнях (з урахуванням даних від Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України та Державної екологічної інспекції України) становить понад 250 млрд

гривень. Разом з тим, спеціалізована екологічна прокуратура не вносила інформацію про вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 441 КК України (екоцид), що пов'язані зі збройною агресією РФ, до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Наразі прокурори здійснюють процесуальне керівництво у 14 кримінальних провадженнях цієї категорії [15]. Міжнародно-правова основа, що регулює злочини проти довкілля, охоплює кілька важливих документів. Серед них – Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, який зосереджується на захисті жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), а також Конвенція ООН про заборону військового чи іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище (Конвенція ENMOD). Крім того, Римський статут, що є основою для роботи Міжнародного кримінального суду, в статті 8 «Воєнні злочини» чітко забороняє умисний напад, який призведе до масштабної, тривалої та серйозної шкоди природному середовищу. Згідно з українським законодавством, злочини, що шкодять довкіллю під час російської агресії, підпадають під статті 438 та 441 КК України. Прокуратура розслідує всі випадки заподіяння шкоди довкіллю, а також напади на цивільні об'єкти, що призводять до непрямой шкоди природному середовищу, такі як атаки на продовольчі склади, нафтобази, хімічні підприємства, ядерні об'єкти, дамби, греблі тощо. Окрім того, розглядаються кейси незаконного захоплення, розкрадання або знищення природних ресурсів. Розслідування екологічних злочинів є складним процесом, оскільки вимагає використання наукових даних та залучення експертів-екологів. Відсутність попередньої судової практики в Україні та світі ускладнює цей процес. Проте, українські правоохоронні органи активно працюють над документуванням та аналізом таких злочинів для забезпечення відповідальності винних.

Висновки. Україна значною мірою адаптувала своє екологічне законодавство до міжнародних стандартів, однак ефективність його реалізації залишається низькою. Посилення кримінальної відповідальності за екологічні кримінальні правопорушення, підвищення рівня контролю та вдосконалення правозастосовної практики є необхідними кроками для повноцінної імплементації міжнародних норм у національну правову систему. Для посилення ефективності міжнародних екологічних стандартів необхідно істотно збільшити дієвість кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері довкілля, зокрема шляхом посилення санкцій у нормах Кримінального кодексу України, як через збільшення розмірів штрафів, більш широкого застосування такого додаткового покарання як конфіскація майна, так і через збільшення строків позбавлення волі, якщо йдеться про істотні наслідки діянь. Інший аспект – розширити повноваження екологічних правоохоронних органів та створити спеціалізовані підрозділи у прокуратурі та поліції. Додатково важливо впровадити ефективну систему моніторингу екологічних злочинів із залученням громадськості та незалежних експертів. Доцільно розвивати міжнародну співпрацю з ЄС у сфері боротьби з правопорушеннями у сфері навколишнього середовища. Прокуратура є важливим інструментом кримінально-правової охорони довкілля. Вона забезпечує ефективне розслідування екологічних кримінальних правопорушень, притягнення винних до юридичної відповідальності та забезпечення прав громадян на довкілля, яке є безпечним для їхнього життя та здоров'я. Однак для підвищення ефективності її роботи потрібне удосконалення законодавства, розширення ресурсів та впровадження нових методів екологічного правозастосування.

REFERENCES

1. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Retrieved from: https://mvs.gov.ua/press-center/news/U_2020_roci_Nacionalna_policiya_Ukraini_viyavila_mayzhe_4_500_kriminalnih_prapoporushen_proti_dovkilliya_vgen_Koval_39849?utm_source=chatgpt.com
2. Retrieved from: https://dbr.gov.ua/news/u-2022-roci-dbr-vikrilo-zlochiv-proti-dovkilliya-na-ponad-150-mln-grn-z-yakih-ponad-100-mln-bude-vidshkodovano?utm_source=chatgpt.com
3. Agenda 21 Program of Action: Adopted by the UN Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro (Earth Summit, 1992): Trans. from English, 2nd ed. K.: Intelsfera, 2000. 360 p.
4. OECD. Retrieved from: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/1975/01/the-polluter-pays-principle_g1gh8f8f/9789264044845-en.pdf
5. Precautionary principle. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:precautionary_principle
6. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
7. Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law (ETS N 172). Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MU98252>

8. Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period up to 2030: Approved by the Law of Ukraine of February 28, 2019 No. 2697-VIII Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
9. Matviychuk, V.K. (2005). Criminal and legal protection of the environment (criminal law and criminological research): Monograph. K.: Azimuth-Ukraine, 464 с.
10. Dudorov, O.O., Khavroniuk, M.I. (2014). Criminal law: Study guide. K.: Vaite, 944 p.
11. Opinion of the Consultative Council of European Prosecutors (CCEP) No. 17 (2022) on the role of the prosecution service in environmental protection. Retrieved from: <https://rm.coe.int/ccpe-opinion-no-17-2022-ua/1680aa298e>.
12. Loktionova, V.V. (2012). Socially dangerous consequences in crimes against the environment. PhD thesis ... Candidate of Law. Kharkiv, 20 с.
13. Regulation on the Specialized Environmental Prosecutor's Office (as a Department) of the Office of the Prosecutor General: Approved by the Order of the Prosecutor General on July 05, 2023 No. 185. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0185905-23#Text>.
14. The Problem of Ecocide through the Prism of the Russian Invasion of Ukraine: Legal Dimension. Retrieved from: https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/1_UKR_Ecocide_brief_1.pdf
15. Chernyshuk, P. (2024). War and environmental damage: is it possible to bring Russia to justice? Yurydychna Gazeta. September 11. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/ekologichne-pravo-turistichne-pravo/viyna-ta-shkoda-dlya-dovkillya-chi-mozhna-prityagnuti-rosiyu-do-vidpovidalnosti.html>

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Міністерство внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/press-center/news/U_2020_roci_Nacionalna_policija_Ukraini_viyavila_mayzhe_4_500_kriminalnih_prapoporushen_proti_dovkillya_vgen_Koval_39849?utm_source=chatgpt.com
2. Державне бюро розслідувань. URL: https://dbr.gov.ua/news/u-2022-roci-dbr-vikrilo-zlochiviv-proti-dovkillya-na-ponad-150-mln-grn-z-yakih-ponad-100-mln-bude-vidshkodovano?utm_source=chatgpt.com
3. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): Пер. з англ. 2-ге вид. К.: Інтелсфера, 2000. 360 с.
4. OECD. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/1975/01/the-polluter-pays-principle_g1gh8f8f/9789264044845-en.pdf
5. Precautionary principle. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:precautionary_principle
6. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
7. Конвенція про захист довкілля за допомогою кримінального права (ETS N 172). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU98252>
8. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Затверджено Законом України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
9. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія. К.: Азимут-Україна, 2005. 464 с.
10. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник. К.: Ваїте, 2014, 944 с.
11. Висновок Консультативної ради європейських прокурорів (КРЕП) № 17 (2022) про роль прокуратури в охороні довкілля. URL: <https://rm.coe.int/ccpe-opinion-no-17-2022-ua/1680aa298e>.
12. Локтіонова В. В. Суспільно-небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 20 с.
13. Положення про Спеціалізовану екологічну прокуратуру (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора: Затверджено Наказом Генерального прокурора 05 липня 2023 року № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0185905-23#Text>
14. Проблема екоциду через призму російського вторгнення в Україну: правовий вимір. URL: https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/1_UKR_Ecocide_brief_1.pdf
15. Чернишук П. Війна та шкода для довкілля: чи можна притягнути росію до відповідальності. Юридична газета. 11 вересня 2024. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/ekologichne-pravo-turistichne-pravo/viyna-ta-shkoda-dlya-dovkillya-chi-mozhna-prityagnuti-rosiyu-do-vidpovidalnosti.html>